

УДК 81'373.611

**ПОНЯТТЯ МОТИВАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ НАУЦІ
(СЛОВОТВІРНИЙ, НОМІНАТИВНИЙ, ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТИ)**

Олена Крижко

*Бердянський державний педагогічний університет,
кафедра української мови та методики викладання фахових дисциплін,
вул. Шмідта, 4, 71100 Бердянськ, Україна,
тел.: (0 6153) 7 26 21*

Розглянуто особливості явища мотивації у словотвірному, номінативному, лінгвокогнітивному аспектах, а також загальне розуміння поняття мотивації у зв'язу з вченням про внутрішню форму слова та процесом семіозису.

Ключові слова: мотивація, словотвірний, номінативний, лінгвокогнітивний аспекти, внутрішня форма слова, семіозис, мовна картина світу.

Як зазначається багатьма дослідниками, поняття мотивації виникло у словотворі як відповідник формальної та семантичної похідності слів [22, с. 401]. Ще починаючи з праць І.О. Бодуена де Куртене, словотвір відносили до морфології. Такий підхід панував майже до кінця ХХ ст. – в академічних граматиках словотвір визначається як сфера „функціонування морфем” [11, с. 30]. Це пояснюється тим, що в багатьох дослідженнях у словотворі на перший план висуваються дериваційні афікси, які в мові спеціально виконують дериваційну функцію, на відміну від основ та лексем, що трактуються як одиниці лексичного рівня. Для них похідна функція є вторинною в порівнянні з номінативною.

В українському мовознавстві, як зазначає Г. Кочерга [14], розгляд мотивації не входив навіть до підручників зі словотвору, а в наукових роботах використовувалися лише наявні у славістиці класифікації [10], оскільки основну увагу науковців було зосереджено на словотворчих типах і динаміці значень мотиватора та мотивата. Проте, починаючи з 80-х рр. ХХ ст., у вітчизняному мовознавстві протиставлення морфеміки та словотвору знімається. Об'єкт словотвору поступово, особливо після створення праць Г.Й. Винокура [3, с. 427] та В.В. Виноградова [2, с. 198], пересувається у сферу одиниць лексичного рівня [20, с. 133]. Словотвір стає наукою про слова особливого типу – мотивовані [15, с. 346-347; 12, 21; 28, 18], незважаючи на те, що окремі питання лексичної епідигматики та словотвору дещо збігаються [26].

З подальшим розвитком досліджень у галузі дериватології виникла необхідність розмежування умотивованості та похідності, особливо у процесі синонімізації термінів „утворене”, „похідне”, „мотивоване”, „виведене”, які, як правило, вживаються і дериватологами, і лексикологами без спроб їхньої диференціації [8]. Отже, для того, щоб диференціювати наведені терміни, необхідно передусім визначити сутність самої мотивації.

Мета дослідження – розглянути явище мотивації у словотвірному, номінативному, лінгвокогнітивному аспектах. У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) встановити особливості явища мотивації у словотвірному, номінативному,

лінгвокогнітивному аспектах; 2) розглянути загальне розуміння поняття мотивації у зв'язку з вченням про внутрішню форму слова та процесом семіозису.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях мотивація розуміється у трьох аспектах: 1) у словотвірному – це процес формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи; 2) у номінативному – це формальний і семантичний зв'язок між словами як знаками (план вираження) та їхніми позначуваними (план змісту), що встановлюється при творенні слів; 3) у лінгвокогнітивному – „наскрізна у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальна операція встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості” [22, с. 401].

Словотвірний підхід до розуміння мотивації призвів до того, що морфемний аналіз почав визначатися лише як похідне від словотворчого. Унаслідок цього відбувся перегляд мовного статусу багатьох морфів (насамперед афіксальних): 1) зі складу повноцінних морфів виводяться афікси, що не вписуються в точно визначені мотиваційно-словотвірні ланцюжки (*батьківський*), і навпаки, поєднуються у блоки окремі афікси (*о + без – обеззброїти*), а також прирівнюються до повноцінних афіксів так звані „нульові суфікси”, „закінчення-суфікси” у субстантивованих прикметниках і незмінних словах типу *донизу*, „закінчення-інтерфікси” типу *трипалій*; до того ж не вважаються формантами афікси у словах, що не мають визначених мотиваторів (*господарство*) тощо; 2) склад афікса стає залежним від варіювання мотивації (*корисливість / корисливість*); 3) словотвірні типи та моделі почали визначатися – на основі перемінних величин, якими є мотивуючі бази та мотиватори, а не на основі традиційно сталих елементів (афіксів). При такому підході відношення мотивації стають сутністю словотворчого аналізу, „формант” набуває більшої спеціалізації, звужується, а з часом усе частіше замінюється терміном „мотивант” [25].

Номінативний аспект мотивації також був пов'язаний зі словотворчим, оскільки останній, по-перше, здійснювався на базі мотивації, по-друге, у ньому застосовувалося морфемне членування мотивованого слова, засноване на лінійному зіставленні його з мотиватором [17, с. 39–40]. Отже, відбувається тлумачення мотивованого слова через мотивуюче, що має очевидний лексикологічний характер.

Складність цієї проблеми підсилюється ще тим, що лексична мотивація відрізняється великою розмаїтістю та слабкою типізованістю. Усе це може слугувати аргументом того, що мотиваційні відношення в цьому випадку мають свій власний лексичний статус, встановлюючись і далі існуючи незалежно від словотвору і без орієнтації на нього за своїми законами, зумовленими функціонуванням і розвитком мотивуючого і мотивованого слова як одиниць лексичного рівня. Особливо помітно це у словах, що розрізняються за аксіологічною, стилістичною маркованістю, „конкуренція” між якими відбувається не на рівні словотвору, а на рівні семантичної співвіднесеності. Те ж саме простежується і в словах зі зв'язаними коренями (*електрика – електричний*). Подібні лексико-семантичні відношення також не можна вважати чисто словотворчими.

Аналогічні сумніви викликає словотворчий характер деяких лексико-граматичних процесів. Наприклад, М. Голєв зазначає, що *нове* в реченні „Я знаю *нове* про нього” є іменник і, отже, це похідне слово, утворене морфолого-синтаксичним способом, зокрема у процесі субстантивації, а в реченні „Я знаю *щось нове* про нього” – це прикметник і, отже, непохідне слово, тому не утворене на базі словотворення, якщо розуміти під словотвором „функціонування морфем”. На його думку, це, здебільшого,

функціонування того самого слова в реченні. Він пропонує власне словотворчими вважати тільки ті формально-семантичні міжлексемні зв'язки, які безпосередньо беруть участь в актах утворення слів [8].

Однак, не заперечуючи коректності наведеної думки, слід відзначити, що в дериваційних і лексико-мотиваційних відношеннях дуже багато спільного, особливо у процесі здійснення дериваційного акту, тому, визначаючи їх типологічну спільність, генетичні зв'язки й форми взаємодії, дослідники виділяють такі тенденції та закономірності: 1) пряме використання мотиватора в актах оказіональної деривації; 2) втрата відношення залежності (первинності-вторинності); 3) установлення формально-семантичної співвідносності невмотивованого характеру (типу *уключити – виключити*) чи рівноправності напрямів залежності (типу *виховувати – виховати*); 4) поступовий перехід синхронно-релевантного словотворення в етимологічне (виникнення і розвиток різних форм асиметрії мотивації і деривації, ослаблення співвідносних зв'язків аж до омонімічних і суплетивних) [9, с. 6–32].

Причини такої співвідносності закладені в специфіці мотиваційних функцій, оскільки поступово стає необов'язковим усвідомлення раціональності зв'язку між означуваним і означуваним (такий зв'язок здійснюється автоматично), а також генетичних і причинно-наслідкових відношень між словами на синхронному зрізі лексичної системи. Усе це сприяє, з одного боку, природному й закономірному процесу ослаблення мотиваційності, з іншого, – встановленню нових мотиваційних оцінок у мові чи мовленні, виявляючи нову якість функціонування мотивації.

Про лінгвокогнітивний аспект мотивації почали говорити у зв'язку із тезою Л.С. Виготського про умотивованість будь-якої мовної діяльності [4, с. 163]. Хоча ще в 60-ті роки М. Докуліл виокремив в акті номінації дві логічні операції, пов'язані з мисленнєвим підведенням того, що позначається, під відомий клас явищ (акт класифікації), та з мисленнєвим порівнянням з іншими процесами або явищами дійсності, зокрема, зі встановленням асоціативних зв'язків.

У цьому випадку тип мотивації залежить від фрагмента ментально-психонетичного комплексу, що висвітлюється при внутрішньому програмуванні ономазіологічної структури, та селекції мотиватора з цієї мотиваційної бази. Відповідно до нового підходу мотивація поділяється на: 1) пропозиційно-диктумну, що обирає компонент диктуму як адекватні, реальні знання про об'єкт номінації; 2) асоціативно-термінальну, що висвітлює асоціативну частину ментально-психонетичного комплексу, використовуючи в структурі концепту фрагменти необ'єктивних, неістинних знань про позначуване, які корелюють з пропозиційними компонентами диктуму; 3) модусну, що актуалізує оцінку позначеного на підставі модусу, відчуттів та почуттів; 4) псевдомотивацію, яка вказує на відсутність вербалізації в ономазіологічній структурі будь-якого фрагмента ментально-психонетичного комплексу [22, с. 402].

За спостереженнями Г. Кочерги, в українській мові асоціативно-термінальна мотивація, на відміну від пропозиційно-диктумної, спрямована на використання у процесі найменування фрагмента неістинних (необ'єктивних, нетривіальних) знань про позначуване, який корелює відповідно до певних диктумних позицій, що в такому випадку є знаково нульовими. На її думку, ці неістинні знання в структурі концепту (ментально-психонетичному комплексі) представлені в асоціативно-термінальній частині, яка пов'язується також із певними психічними функціями, зокрема відчуттями, переважно зоровими, та образами (гештальтами), що виникають у свідомості номінаторів і сприяють синестезії або симіляції (аналогізації) з іншими образами та мисленнєвими структурами. Асоціативно-термінальний тип мотивації вона характеризує як селекцію мотиватора

похідного найменування на підставі асоціювання з диктумною частиною когнітивної моделі інших концептів, що формує термінальні компоненти в такій моделі [14].

Когнітивним підґрунтям такого асоціювання є пізнавальна здатність людини сприймати і розуміти одну концептуальну сферу в термінах іншої [30, с. 5], що становить базу будь-якої метафори, оскільки у процесі номінації людина використовує різні способи когнітивно-пізнавальної діяльності, реалізує здатність проводити аналогії між концептами. Як відомо, когнітивно-гносеологічний зв'язок концептів та концептуальних сфер є основою метафоризації, тобто є повсякденною операцією людського мислення, що використовується з метою структурування навколишнього світу, керує інтелектуальною діяльністю людини, її поведінкою [30, с. 5–14]. Так само В.М. Телія, визначаючи закономірності етносвідомості, які впливають на вибір концептів, концептуальних сфер, що уподібнюються, та напрямків цього уподібнення, звертає увагу на зв'язок процесів метафоризації зі сферою знань і досвідом мовців, культурою, звичаями, традиціями етносу, оскільки процеси внутрішнього програмування та подальшої селекції керуються цим певним регулятором пізнавально-емоційної діяльності людини [24, с. 26–52].

Виходячи з цього, асоціювання розглядається й як аналогізація, що є підставою будь-якої метафоризації, тому у традиційному словотворі виокремлюється переносна мотивація у вигляді метафоричної або асоціативної.

О.А. Земська класифікує переносну мотивацію на: а) реальну, коли образне позначення мотивованого слова успадковується від переносного значення мотиватора; б) асоціативну, при якій значення мотивованого ґрунтується на сталих асоціаціях, властивих значенню мотиватора; в) образну, де образне значення мотивованого базується на прямому значенні мотиватора [13, с. 3].

Розвиваючи в подальшому цю концепцію, І.С. Улуханов виокремлює асоціативно-описову та асоціативно-уподібнювальну мотивацію залежно від типу зв'язку значення мотивованого та значення мотиватора [25, с. 5–19]. На відміну від наявних класифікацій переносної мотивації, когнітивно-ономасіологічна спрямована на головний критерій – місце мотиватора у структурі концепту позначуваного явища [21, с. 162]. Вибір фрагмента асоціативно-термінального компонента, його реляцій з іншими компонентами ментально-психонетичного комплексу в цілому зумовлює асоціативно-термінальний тип мотивації, яка у свою чергу може мати різну природу аналогізації донорської та реципієнтної зон. Так, Г. Кочерга, аналізуючи види мотивації в українській мові, ілюструє це такими прикладами: *індицитися* – „надиматися, як індик; бундючитися”; *мавтувати* – “беззастережно, сліпо наслідувати чужі звички, вчинки тощо // Передражнювати”; *нажаблюватися* – „ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися”. Дослідниця вважає, що в масиві асоціативно мотивованих українських відмінникових дієслів виокремлюються насамперед деривати, значення яких спирається на метафоричне сприймання мотиватора як знака іншої концептуальної сфери (у наведених ілюстраціях донорськими зонами для реципієнтної сфери ЛЮДИНА є ТВАРИНИ) [14, с. 88–94].

Специфіка наведеного мовного явища, на думку Г. Кочерги, полягає в тому, що серед асоціативно мотивованих вирізняються лексеми, первинні значення яких утворені шляхом пропозитивно-диктумної мотивації, а вторинні є результатом аналогізації первинних. Метафоризація таких дієслів виникає на підставі вторинного найменування, тобто використання вже готового знака на позначення дій, зміст яких пов'язаний зі значеннями мотиватора або мотивованого шляхом аналогізації, уподібнення [14, с. 88–94]. Різновидами асоціативно-термінальної мотивації є структурно-метафорична, дифузно-метафорична, гештальтно-метафорична та фразеологічна [21, с. 172–175].

У такого метафорично твореного деривата може виникнути особлива емоційність, оцінність, експресивність та функціонально-стилістичне забарвлення, що, на думку багатьох дослідників (О.М. Вольф, В.М. Телія, Й.А. Стернін та ін.), складають структуру конотата. Так, зокрема, у концепції Й.А. Стерніна усунення інтегральної семи (архісеми) та актуалізація в дериваті периферійної (потенційної) семи, сприяє її переходу в ядрну, тобто до ядра значення, що, у свою чергу, складається з архісеми, диференційних сем та периферії – неголовних, імпліцитних, потенційних, асоціативних сем [23, с. 79–85].

Активні дериваційні парадигматичні моделі, в основу яких покладено семну заміну, в Україні досліджувала Л.О. Кудрявцева. На її думку, здебільшого усунення архісеми супроводжується і динамікою диференційних сем [16, с. 105].

Негативним наслідком такого підходу було те, що дослідники почали тлумачити асоціативні зв'язки дуже широко, зокрема як імплікований акт предикації [6, с. 84], що відбувається при будь-якій деривації.

Переглядаючи теорію словотвору в аспекті когнітивної лінгвістики, О.О. Селіванова додає, що в похідному метафорично мотивованому слові актуалізуються образні й експресивні відтінки, які формують конотативний компонент семантичної структури слова, та когнітивно забезпечуються модусом, його кореляцією з асоціативно-термінальною частиною концепту, відчуттями, почуттями, образами тощо [21, с. 171–172].

Визначаючи взагалі причини створення чи відтворення мотиваційних відношень у мові, М.Д. Голев називає такі умови їх реалізації: 1) участь у значеннєвій організації тексту чи в побудові окремих речень, особливо у процесі естетичного, емоційно-оцінного вживання мовних засобів (при цьому порушується автоматизм їхнього використання, заснований на невіддільності означуваного і означуючого), що часто супроводжується актуалізацією внутрішньої форми слів; 2) при логічному використанні мови, зокрема, при побудові дефініцій, при акцентуванні уваги на причинно-наслідкових зв'язках; 3) при виникненні новотворів, що не можуть спиратися на вже готові одиниці, змушуючи їх реалізовувати свою мотиваційну силу і при цьому підсилюючи мотиваційність своєї новизни [9, с. 6–32].

Ці спостереження дають дослідникам можливість зробити припущення, що словотворче використання мотивації є приватною формою актуалізації лексико-мотиваційних відношень [29, с. 121]. При цьому ознака новизни як основна ознака зазначеної форми має лексичну природу, тому що виникає на основі опозиції лексичних норм. Крім того, цей момент має елемент нормативності: появу новотворів з лексикологічної точки зору можна цілком представити як природний розвиток епідигматичного поля певного слова, як іманентну реалізацію його мотиваційних потенцій, тобто порушення статичних норм, що одночасно є динамічною нормою лексики (наприклад, розширення епідигматичного поля слова *якість* в нормативному слові *доброякісний* і в індивідуально-авторському okazіоналізмі *озлякісниться*).

Отже, з переходом сучасної лінгвістики до когнітивізму проблема мотивації почала розв'язуватися на основі нового принципу типологізації мотиваційних процесів, пов'язаного із визначенням концептуального місця мотиватора в ментально-психонетичному комплексі об'єкта, що позначається [21].

Оскільки в основу будь-якого визначення мотивації покладено раціональність зв'язку між означуючим і означуваним, наступність нових одиниць стосовно попередніх, що представлені в мотивуючій базі перших, деякі лінгвісти для вивчення зазначених проблем пропонують нову лінгвістичну дисципліну – мотивологію, предметом дослідження якої є така складна функціонально-семантична категорія, як лексична

мотивація, тобто мотивація слова, незалежна як від сфери деривації слів, так і від сфери функціонування готових слів [7].

У нашому дослідженні загальне розуміння мотивації пов'язується з працями О.О. Потебні та його послідовників, зокрема з вченням про внутрішню форму. „Внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як представляється людині її власна думка” [18, с. 98]. Для нас важливим є твердження О.О. Потебні про те, що внутрішня форма містить у собі тільки одну ознаку, тому, на думку цього дослідника, будь-яке попереднє слово може бути названо внутрішньою формою наступного.

Ця думка перегукується з основними положеннями теорії семіологічного означування, згідно з якою означення мовного знака у хронотопі відбивається у глибинних і поверхневих структурах лексичного рівня.

До глибинних структур лексичного рівня відносяться план змісту (поняттєве / лексичне значення), до поверхневих – план вираження / зовнішня форма слова. План змісту й план вираження поєднуються через внутрішню форму або мотиваційне значення.

Внутрішня форма, як структурна, так і лексична, – факультативне явище, оскільки їй притаманна мінливість і у хронотопі, і в мовній системі у зв'язку зі специфікою категоріальних значень частин мови (від надзвичайно виразних, образних значень при живій формі до так званих немотивованих первинних значень при повній їх втраті). Для того, щоб відбулося найменування поняття, необхідні певні його передумови, що закладаються внутрішньою формою слова (акцентування ідентифікуючих / диференційних ознак, які відбивають спорідненість / своєрідність даного поняття в системі інших).

Внутрішня форма найбільш властива денотатам. Сигніфікати її можуть втрачати, тому співвідносність між референтом, денотатом і сигніфікатом, з одного боку, і внутрішньою формою, з іншого, нерелевантна.

У процесі первинного означення денотативне значення певною мірою визначається внутрішньою формою, сигніфікативне – поняттям, покладеним в основу. Внутрішня форма тут втрачає свою здатність впливати на формування лексичного значення, тому в мові функціонують слова, в яких внутрішня форма зникла у процесі історичного розвитку.

Отже, первинні внутрішні значення як результат першого етапу семіозису відповідають другій фазі акту номінації – означуванню, відбиваючи зв'язки референта й денотата, денотата й внутрішньої форми, поняття і сигніфікату.

Мотиваційне значення – невід'ємна властивість словесного знака. У його основу покладено ті мотиваційні відношення, які виникають між лексичними одиницями та одиницями-елементами будь-якого рівня або декількох рівнів одночасно при матеріалізації поняття у мовний знак, тому мовний знак – завжди умотивований, його довільність виявляється лише у виборі ознак, за якими утворюється поняття, рівнів і засобів його формалізації.

Мотивація як процес утворення (нової) внутрішньої форми спирається на категорію умотивованості (результат поєднання мотиваційного значення і звукової оболонки слова), мотиваційну форму і поняттєве значення, визначаючи тим самим ідіостетичний напрям семіозису в межах національної мови. У цьому аспекті внутрішня форма розглядається як проміжна ланка між мисленням, первинним значенням і фонетичною формою слова.

Змістова вмотивованість плану вираження відбивається у валентнісних і дистрибутивних параметрах номінативного значення, а формальна вмотивованість плану змісту – у граматичній, словотвірній і фонетичній вмотивованості як засобах репрезентацій значеннєвого змісту.

Звідси завдяки перетворенню генетичної мотивації мовного знака на секундарну в еволюційному процесі словесний знак у синхронії розуміється: 1) в аспекті денотації як двобічна сутність – одночасно довільна при виборі екстралінгвістичної ознаки для номінації і недовільна у структурі номінативного акту; 2) в аспекті десигнації – лише як недовільна, оскільки у співвідношенні тріади “знак – концепт-десигнат” словесний знак зумовлюється мовною системою (мотиваційними відношеннями).

Виходячи із викладеного вище, семіозис – це процес означування мовного знака, який характеризується специфікою відношень мотивації між планом змісту та планом вираження.

Традиційно в мовознавстві виділяють два етапи семіозису: 1) первинне семіологічне означення, результатом якого є словесні знаки; 2) вторинне семантичне означення, яке властиве висловам, одиницям мовлення. Аналогічний підхід був запропонований Е. Бенвеністом [1], який вважав, що вищість мови міститься в унікальному засобі передачі значення, що не має аналогів в інших семіотичних системах, – подвійне означення: семіотичними і семантичними засобами.

Перший засіб надає знаку статусу цілісної одиниці, другий – породжується мовленням. При цьому смисл реалізується як ціле, а потім поділяється на окремі знаки /слова.

Аналогічні погляди у свій час знайшли відображення в концепції В.Г. Гака, де мовні та мовленнєві номінації розрізняються за такими параметрами: 1) типом зв'язку між номінантом і номінатом (у першому випадку він стійкий, у другому – нестійкий); 2) типом номінанта (відповідно сигніфікат і денотат); 3) характером вмотивованості (мовні номінації не завжди умотивовані, мовленнєві – частіше за все) [5].

Цей дослідник також розрізняє два типи номінації залежно від об'єкта, що позначається: елементарна й родієва /ситуативна номінації. Перша – означає певний елемент дійсності. Номінант при цьому – слово або словосполучення (лексична номінація). Друга – мікроситуацію. Номінант – речення (пропозитивна номінація). Ці типи номінацій теж мають функціональні різновиди: мовні та мовленнєві, тобто розрізняються, з одного боку, у мові та мовленні, з іншого – речення належить мові (структурна схема, модель) і мовленню (вислів) [5].

Вирізнення двох типів номінацій дуже поширене серед сучасних лінгвістів. Так, наприклад, зіставляючи семний склад означуваного номінативних і предикативних знаків, Г.А. Уфимцева як спільне відзначає в них: 1) номінативний аспект (класу предметів (для слів і словосполучень) і одиничних подій (для висловів)); 2) денотативний аспект (відповідно співвідносність з класом денотатів і співвідносність з одиничною конкретною подією); як *відмінне*: 1) сигніфікативний і конотативний аспекти (для слів і словосполучень); 2) комунікативний, модальний, актуалізуючий (для висловів) [27].

З гносеологічної точки зору, на її думку, мовленнєві знаки – першооснова процесу узагальнення, комунікативного використання мови, оскільки декодуються узагальнені знаки. Співвідношення між мовними та мовленнєвими знаками розглядаються відповідно як частина до цілого, оскільки кінцевим актом семіозису є пропозитивні знаки-речення.

Отже, мовні та мовленнєві знаки – це дві сторони одного цілого – мови, – і співвідносяться за такими параметрами: 1) віртуальне / актуалізоване; 2) кодифіковане / некодифіковане; 3) всесвітнє / індивідуальне; 4) репродуковане / утворюване [27].

У зв'язку з цим розрізняються два взаємопов'язаних і взаємозумовлених етапи семіозису: 1) первинне означення (процес пізнання, ідентифікування мовних одиниць з

предметами і поняттями); 2) вторинне означення (процес співвідношення мовленнєвих одиниць зі смислами, які вони репрезентують).

Отже, природна мова підлягає дворазовому означуванню – у системі мовних засобів та у мовленні згідно з власне семіологічним принципом знакоутворення і з принципом семантичної інтерпретації мовленнєвих одиниць.

Власне семіологічне означення базується на таких константах: референт, звуковий комплекс, лексичне значення, поняття. При цьому людина не належить до факторів, які утворюють цей семіологічний акт, хоча принцип двократної референції мовних одиниць не порушується.

Процес вторинного означення вимагає особливої уваги до антропоцентричного принципу будови мови (“я – тут – зараз”), урахування мети породження вислову, тобто структури мовленнєвого акту, до якої входять: мовець – слово, денотат, поняття – слухач, що широко відомо ще з праць представників Празької лінгвістичної школи, які до постійних факторів, що детермінують мовний знак (він розуміється як соціальна сутність), відносять: мовця – слухача – і реальну дійсність [19].

Аналогічні ідеї висловлювалися і французькими семасіологами, напр., А.Ж. Греймасом і Ж. Курте, які пропонують увести в семіотичну теорію питання про акт висловлювання, тобто додати до глибинних семіотичних структур (пов'язаних з мовою і мовною компетенцією) менш глибинних – структур дискурсу. Їх головна теза – семіотична теорія повинна бути одночасно й теорією вислову-результату (породжуюча граматику) і теорією акту висловлювання як загальна теорія семіотики.

Семіозис як процес знакоозначення відбиває ідіоетнічну спрямованість становлення мовної картини світу у хронотопі. У цьому процесі в аспекті теорії номінації виділяються два етапи: 1) первинне означення – хронологічно первинне надбання мовним знаком номінативно-прагматичного значення, скерованого умовами господарської і суспільної діяльності людства; 2) вторинне означення – процес подальших умотивованих (як реальною дійсністю, так і мовною системою) трансформацій цього значення.

Отже, специфіка семіологічного означування визначається за типами семіозису: 1) у синхронії вона залежить, з одного боку, від типу мотиваційних відношень між планом змісту та планом вираження, з іншого – від мовного або мовленнєвого семіозису; 2) у діахронії – від примарного, хронологічно первинного або секундарного, подальше вмотивованого означення.

На наш погляд, лінгвокогнітивний тип мотивації властивий тому семіотичному процесу, який пов'язаний зі становленням етнічної свідомості, оскільки в цьому процесі важливим є встановлення семантичної й формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком) на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване.

Номінативна мотивація віддзеркалює формальний і семантичний зв'язок між словами як знаками (план вираження) та їхніми означуваними (план змісту), що встановлюється при творенні слів. Вона є умовою стабільності лексичного складу мови.

Словотвірна мотивація, як вже зазначалося, – це процес формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи. Вона сприяє варіативності лексики, дифузії мовних елементів різних рівнів.

Отже, слово як базисний мовний знак розглядається у двох аспектах: 1) з позицій знань про світ (лінгвокогнітивна та номінативна мотивація); 2) з позицій знань про мову (словотвірна мотивація). Мотивація в діахронічному аспекті пояснює ідіоетнічну специфіку

первинного семіозису, а в синхронії – конотативно-аксіологічне забарвлення вторинного семіозису.

У подальших наших наукових розвідках буде висвітлюватися проблема мотивації мовних одиниць як співвідношення мовного знака та значення, визначатиметься поняття мовного знака, його основних характеристик та знакового значення.

1. Бенвенист Э. Индоевропейское именное словообразование / Э. Бенвенист. – Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 260 с.
2. Виноградов В. В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии / Виноградов В. В. // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – Москва : Наука, 1975. – 559 с.
3. Винокур Г. О. Избранные работы по русскому языку. / Винокур Г. О. – Москва : Учпедгиз, 1959. – 492 с.
4. Выготский Л. С. Мышление и речь / Выготский Л. С. // Собр. соч. : В 8 т. – Москва: Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 53–61.
5. Гак В. Г. О двух типах знаков в языке (высказывание и слово) / Гак В. Г. // Материалы к конференции "Язык как знаковая система особого рода". – Москва : Наука, 1967. – С. 14–18.
6. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / Гак В. Г. // Семантическая структура слова. – Москва : Наука, 1977. – С. 78–96.
7. Гинатуллин М. М. К исследованию мотивации лексических единиц (на материале наименований птиц). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Гинатуллин М. М. – Алма-Ата, 1971. – 27 с.
8. Голев Н. Д. О соотношении семантических и мотивировочных признаков / Голев Н. Д. // Вопросы языкознания и сибирской диалектологии. – Томск, 1977. – С. 21–26.
9. Голев Н. Д. Введение в теорию и практику мотивационного и структурного анализов : Учебное пособие / Голев Н. Д. – Барнаул : АГУ, 1981. – 87 с.
10. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / Горпинич В. О. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1998. – 189 с.
11. Грамматика современного русского литературного языка. – Москва : Наука, 1970. – 767 с.
12. Зверев А. Д. Словообразование в современных восточнославянских языках / Зверев А. Д. – Москва : Высшая школа, 1981. – 206 с.
13. Земская Е. А. Виды семантических отношений словообразовательной мотивации / Земская Е. А. // Wiener Slavischer Almanach. – Wien, 1984. – Bd. 13. – С. 3–23.
14. Кочерга Г. Асоціативно-термінальна мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові / Г. Кочерга // Вісник Львівського університету. – Серія : Філологія. – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 88–94.
15. Кубрякова Е. С. Словообразование / Кубрякова Е. С. // Общее языкознание. Внутренняя структура языка. – Москва : Наука, 1972. – С. 346–347.
16. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка : Монография / Кудрявцева Л. А. – Кб]д : ИСДОУ, 1993. – 280 с.
17. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика. Проблемы и принципы описания / Лопатин В. В. – Москва : Наука, 1977. – 315 с.
18. Потебня А. А. Мысль и язык / Потебня А. А. // Потебня А. А. Слово и миф. – Москва : Правда, 1989. – 282 с.
19. Пражский лингвистический кружок. – Москва : Прогресс, 1967. – 559 с.
20. Русская грамматика. – Москва : Наука, 1980. – Т. 1. – 783 с.

21. Селиванова Е. Когнитивная ономастиология / Черкасский гос. ун-т. / Е. Селиванова. – Квjd : Фитосоциоцентр, 2000. – 247 с.
22. Селиванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селиванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с.
23. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / Стернин И. А. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 170 с.
24. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / Телия В. Н. // Метафора в языке и тексте. – Москва : Наука, 1988. – С. 26–52.
25. Улуханов И. С. Мотивация в словообразовательной системе русского языка / Улуханов И. С. – Москва : Азбуковник, 2005. – 313 с.
26. Улуханов И. С. Мотивация и производность (о возможностях синхронно-диахронического описания языка) / Улуханов И. С. // Вопросы языкознания. – 1992. – № 2. – С. 5–21.
27. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / Уфимцева А. А. – Москва : Наука, 1974. – 205 с.
28. Шишов И. А. Множественность словообразовательной мотивации в современном русском языке / Шишов И. А. – Ростов, 1981. – 117 с.
29. Яценецкая М. Н. Словообразовательная и лексическая мотивированность слова / Яценецкая М. Н. // Вопросы русского языка и его говоров. – Томск, 1977. – Вып. 4. – С. 183–193.
30. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – CUP : Chicago, 1980. – 242 p

*Стаття надійшла до редколегії 30. 04. 2017
доопрацьована 30. 06. 2017
прийнята до друку 15. 08. 2017*

**MOTIVATION CONCEPTS IN MODERN LINGUISTIC SCIENCE
(WORD BUILDING, NOMINATIVE, COGNITIVE ASPECTS)**

Olena Kryzhko

*Berdiansk State Pedagogical University,
Department of Ukrainian language and methodology teaching of professional disciplines,
Shmidta Street 4, 71100 Berdiansk, Ukraine,
Tel.: (0 6153) 7 26 21*

The article considers the features of motivation in the phenomenon of word building, nominative and cognitive aspects, as well as a general understanding of the concept of motivation in commun with the doctrine of inner form and process of semiosis.

In particular, the concept of motivation in word-building emerged as the equivalent of a formal and semantic words' origin. This can be explained by the fact that many studies on word-building in the foreground derivational affixes that the language specifically perform the derivative function, unlike foundations and tokens that are treated as a unit of the lexical level. Then the the object of derivation gradually moved into the field of lexical units and considers a particular type of speech – motivated. With the further development of research in derivatology separation was necessary motivation and origin, especially in the synonymy of terms “created”, “derivative”, “motivated”, “derived”. Thus emerged the need for differentiate given terms to determine the nature of the motivation.

In modern linguistic studies motivation refers to three aspects: 1) in a word forming it is the formation of semantic and formal connection of generators original words within the code of the sign language system; 2) in a nominative – a formal and semantic relationship between words as signs (the expression) and their signified (of the content), established at the creation of words; 3) in cognitive – nominative in the creation of the unit plays a significant role linhvopsyhomentalna operation and establish formal semantic relationship between motivator and original nominative units (motivated sign) based on relationships of various components of the knowledge structure denoted in ethnic consciousness.

Key words: motivation, motivational meaning of word building, nominative, linguistic and cognitive aspects, inner form, semiosys, language world picture.